ТАҚРИЗ

ба автореферати диссертатсияи Ҳайдарова Бисаноат Умаровна дар мавзӯи “Анъанаҳои адабиёти классикии форсии тоҷикӣ дар осори Мирзо Шӯхии Хуҷандӣ” аз рӯи ихтисоси 10.01.01 – Адабиёти тоҷик

Садаи XVIII дар таърихи адабиёти форсии тоҷикӣ як давраи бисёр муҳиму хоса ба шумор меояд, чунки осори адибони ин давр аз ҳайси мавзӯъву мундариҷа ва сабк дорои хусусиятҳои хоси худ буда, дар осори адабиву эҷодии суханварони давр инъикос ёфтаанд. Бинобар ба муомилоти илмӣ ворид нагардидани зиндагиву мероси адабии бисёре аз суханварони ин давра холигоҳи адабӣ дар таърихи адабиёти давраи мазбур ба вуҷуд омадааст. Аслан, адабиёти қарни XVIII идомаи мантиқии анъанаҳои суханварӣ ва суханпардозии асрҳои пешин ба ҳисоб рафта, дар осори намояндагони он ҷинсу жанрҳои адабӣ, анъана ва суннатҳои дерина густариш ёфтаанд.

Баррасии осори Шӯхӣ аз назари мавзӯъву мунадариҷа, сабку услуб ва падидаҳои ҳунарӣ, дар қатори дигар намояндагони аҳли адаби давр, имкон фароҳам меоварад, ки равандҳои адабӣ, тамоюлҳо, падидаҳо ва дастовардҳои адибони Мовароуннаҳр то андозае равшан гардад. Ба василаи таҳлилу баррасии осори Шӯхии Хуҷандӣ метавон ба натиҷаҳои тозаи илмӣ оид ба адабиёти садаи мазбур расид. Бинобар ин, диссертант Б.Ҳайдарова дар назди худ мақсад гузоштааст, ки идомаи суннатҳои адабиёти классикии форсии тоҷикиро дар осори ин суханвари хушсалиқа мавриди таҳқиқи ҳамаҷониба қарор диҳад. Барои иҷрои мавксаду вазифаҳо диссертант дар чаҳор бобу дувоздаҳ фасл матолиби хешро тарҳрезӣ намудааст.

Дар муқаддима масъалаҳои арзиши таҳқиқ ва моҳияти мавзӯъ асоснок ва ҳадафу вазифаҳои таҳқиқот муайян карда шудааст. Ҳамчунин методҳои таҳқиқ тавсиф шуда, арзиши назарӣ ва амалии таҳқиқот баён ва дараҷаи таҳқиқи мавзӯъ муайян ва навгониҳои рисола иброз гардидааст.

Боби аввали диссертатсия «Мероси адабии Мирзо Шӯхии Хуҷандӣ ва таҳаввулоти таърихии муҳити адабии Мовароуннаҳр дар асри XVIII» ном дошта аз чаҳор фасл иборат аст.

Дар фасли аввали боби аввал, ки «Таҳаввулоти таърихии муҳити адабии Мовароуннаҳр дар асри XVIII» номгузорӣ шуда, дар бораи замони зиндагии Шӯхии Хуҷандӣ сухан рафтааст. Дар фишурда омадааст, ки "асри XVIII-и адабиёти тоҷик чи аз назари воқеаҳои сиёсиву таърихӣ ва чи аз лиҳози падидаҳои адабӣ як давраи хос маҳсуб мешавад... Сарчашмаи илмии омӯзиши ин асрро нахуст осори таърихиву адабӣ чун тазкираву осори илмӣ ва мероси адабии суханварон, сониян, тадқиқоти минбаъдаи муҳаққиқони маъруфи олам ифода менамояд". Фасли дуюми нахустбоби рисола "Нигоҳе ба таърихи таҳқиқу омӯзиши рӯзгор ва осори Мирзо Шӯхии Хуҷандӣ" унвон дорад ва дар он оид ба омӯзишу таҳқиқи рӯзгору осори шоир дар адабиётшиносии тоҷик сухан рафта, баҳсу андешаҳои мавҷуда бар асоси санадҳо ва далелҳои илмӣ мунсифона ҷамъбаст карда шудааст. Фасли сеюми боби мазбур "Таркиби жанрии девони Мирзо Шӯхии Хуҷандӣ" номида шуда, ба таҳлили анвои асосии девони шоир бахшида шудааст. Диссертант таъкид менамояд, ки Шӯхӣ шоири соҳибдевон маҳсуб ёфта, то имрӯз якчанд нусхаҳои девони суханвар омада расидааст. Дар фасли ниҳоии боби якум тавсифи "Нусхаҳои хаттии девони Мирзо Шӯхии Хуҷандӣ" дода шудаанд. Бино ба иттилои диссертант дар бораи мавҷудияти нусхаҳои хаттии девони Мирзо Шӯхии Хуҷандӣ нахустин маълумотро аз «Феҳристи нусхаҳои хаттии шарқии Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон» ба даст овардан мумкин аст ва ин маълумот агарчи кӯтоҳу мухтасар аст, вале дар тавсифи аввалияи ду нусхаи девони шоир хеле пураҳамият ва нуктаи оғози ҳамаи таҳқиқотҳои баъдӣ дар бораи шоир ва мероси адабии ӯ гардидааст.

"Муҳтаво ва таркиби осори Мирзо Шӯхии Хуҷандӣ" унвони боби дуюми рисола буда, фасли нахустини он "Тараннуми ишқ дар ашъори

шоир" унвон ёфтааст. Диссертант таъкид намудааст, ки девони Мирзо Шӯхии Хуҷандӣ асосан аз ғазал иборат буда, шоир анъанаи дерини ғазалсароиро идома бахшидааст. "Аслан, ғазал аз шаклҳои латиф ва нафиси назми тоҷику форс маҳсуб шуда, беҳтарин воситаи ифодаи эҳсосу андешаҳои рангин ва дилнишини шоир мебошад,"- қайд менамояд диссертант. Фасли дувуми боби баъдии диссертатсия мусаммо ба "Ирфон дар ғазалиёти Мирзо Шӯхии Хуҷандӣ" аст. Зимни маълумоти диссертант Шӯхии Хуҷандӣ ҳамчун суханвари даврони хеш наметавонист аз суннат ва анъанҳои суханварии пешин фаро равад, зеро баъзе аз мавзӯот ё сабку услуби нигориш аз қадимулайём дар сиришти адабиёти мо ончунон ҷой гирифтааст, ки ҳар як суханвари тоҷик гузашта аз риояву тавсиаи он худро мувazzaф медонист, ки дар ин ҷода қаламфарсой намояд ва ҳунари хешро ба намоиш гузорад. Фасли сеюми боби дувуми рисола "Назари иҷтимоии Мирзо Шӯхии Хуҷандӣ" унвон дошта, дар бораи дидгоҳҳои иҷтимоии шоир иттилоъ медиҳад. Диссертант аз таҳлилу баррасиии муҳтавои ашъори суханвар ба чунин натиҷа мерасад, ки агар дар ғазалҳои анъанавӣ қаҳрамонони лирикӣ бештар аз ишқ, фироқ ва висол изҳори дил кунанд, дар ғазалҳои Шӯхӣ ва аксари шоирони ин давр қаҳрамонони лирикӣ рӯҳияи иҷтимоӣ пайдо кардаанд.

Боби сеюми рисола мусаммо ба "Сувари хаёл ва услуби бадеии Мирзо Шӯхии Хуҷандӣ" буда, ду фаслро дар бар мегирад. Фасли аввали ин боб "Мухтассоти сабк ва забони ғазалиёти шоир" ном дорад. Зимни маълумоти муаллифи рисола Шӯхии Хуҷандӣ аз зумраи суханвароне маҳсуб мешавад, ки ҳарчанд дар муҳити қавии адабӣ обутоб наёфтааст, вале дар эҷоди шеър сабку услуби хосаи худро пайдо кардааст. Суханвар дар ҳамаи навъҳои адабӣ бо камоли завк ва ҳунарварӣ калам рондааст. Аз таҳлилу таҳқиқи ин масъала диссертант натиҷа ҳосил намуда, таъкид месозад, ки Шӯхии Хуҷандӣ бо адабиёт ва раванди густариши он аз наздик огоҳ буда, ҳамчун мунаққид ва

мухаққиқи нозукбин ба ашъораш нигоҳи интиқодӣ дошт. Аз ин рӯ, "яке аз махсусияти шеъри Шӯхии Хуҷандӣ ҳунари таркиб ва иборасозии шоир ба ҳисоб рафта, шеъри ӯро аз лиҳози маъниву мазмун ғанӣ сохтааст," - қайд менамояд дисертант.

Боби ниҳоии рисола "Суннатҳои адабӣ дар ғазалиёти шоир" ном дорад ва аз се фасл иборат мебошад. Фасли аввали ин боб "Таъсири анъанаҳои адабии форсии тоҷикӣ ба осори Мирзо Шӯхии Хуҷандӣ" ном дорад ва ба масъалаҳои муайян сохтани таъсирпазирии шоир аз шоирони пешини адабиёти тоҷик бахшида шудааст. Аз баррасии ин масъала диссертант хулоса намудааст, ки Шӯхии Хуҷандӣ низ ба сифати шоири асри XVIII дар таълифи шеър ба гузаштагони худ пайравӣ намудааст. Фасли дуюми ин боб "Навъҳои адабӣ" ном дошта, дар бораи навъҳои адабии мавҷуд дар девони шоир ва хусусиятҳои ин навъҳо маълумот медиҳад. Бино ба таҳқиқи диссертант Мирзо Шӯхии Хуҷандӣ, асосан шоири ғазалсарост, вале дар девони ӯ дигар навъҳои адабӣ низ ба назар мерасанд, ки ҳунари нотакрор ва истеъдоди баланди шоирро нишон медиҳанд. Фасли охирини ин боб "Авзон ва радифи ғазалиёти Мирзо Шӯхии Хуҷандӣ" унвон ёфта, ба муайян сохтани вазни ғазалиёт ва ашъори мураддафи шоир бахшида шудааст. Аз таҳлилҳои диссертант бармеояд, ки Шӯхии Хуҷандӣ, асосан идомабахши суннати ғазалсароии адибони классикии тоҷик буда, дар осораш муҳимтарин масъалаҳои ҳаёти инсонӣ дар робита ба ҳаводису воқеоти замони шоир инъикос ёфтааст. Вай дар офариниши жанри ғазал истеъдоди фавқулоддаи худро намоиш дода, муҳимтарин хусусиятҳои жанри мазкур аз қабили барҷастагии матлаъву мақтаъ, радифу қофия, интихоби калимаҳои хушоҳангу сода, истифодаи дурусти санъатҳои бадеӣ, офариниши мазмуну маъниҳои ғарибу латиф ва монанди инҳоро риоя намудааст.

Дар хулосаи фишурдаи диссертатсия натиҷаҳои аслии илмии ба-дастовардаи диссертант зикр гардидаанд ва натоиҷи ҷустуҷӯҳои анҷомдодаро дар 11 банд шарҳу тафсир мекунанд. Ин қисмат хулосаҳои

аз ҳар бобу фаслҳои диссертатсия баровардаи диссертант буда, аз натиҷагириҳои илмии ӯ дарак медиҳанд, ки ҳамагӣ муназзам, мураттаб ва мушаххас баён шудаанд.

Дар маҷмуъ, диссертатсияи номзадии Ҳайдарова Бисаноат дар мавзӯи "Анъанаҳои адабиёти классикии форсии тоҷикӣ дар осори Мирзо Шӯхии Хуҷандӣ" тадқиқоти мукаммали илмӣ буда, бар асоси истифодаи сарчашмаҳои муҳими адабиву илмӣ, нусхаҳои хаттиву чопии осори шоир, корбурди равишҳои навини илмӣ ба таълиф омадааст. Огоҳӣ аз манобеи арзишманди адабиву илмӣ ва мутолеаи фарохи диссертант бароящ имконият додааст, ки як тадқиқоти муҳими илмиро дар заминаи таҳқиқи осори Шӯхии Хуҷандӣ ба анҷом расонад.

Дар баробари дастовардҳои муҳими илмӣ дар фишурда бархе камбудиву норасоиҳои низ ба чашм мерасанд, ки рафъи онҳо ба салоҳи кори диссертант буда, ҷиҳати афзудани бештари арзиши илмиву амалии он омил мегардад.

1) Такмил додани муқаддимаи диссертатсия, хосатан, қисмати дараҷаи омӯзиши он ба фоидаи кор хоҳад буд;
2) Мукаммалтар сохтани хулосаи бобҳои диссертатсия, махсусан, боби якуму сеюм, арзиши илмии диссертатсияро беҳтар хоҳад намуд;
3) Дар диссертатсия баъзе ғалатҳои имлоиву техникӣ ба назар мерасанд, ки ислоҳи онҳо ба манфиати диссертант аст.

Ин камбудиву нуқсонҳо арзишу аҳамияти илмии фишурдаи диссертатсияро коҳиш намедиҳанд ва дар умум рисолаи номзадии Ҳайдарова Бисаноат Умаровна дар мавзӯи "Анъанаҳои адабиёти классикии форсии тоҷикӣ дар осори Мирзо Шӯхии Хуҷандӣ" ба талаботи Комиссияи Олии Аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷавобгӯ буда, муаллифи он сазовори дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои филологӣ аз рӯи ихтисоси 10.01.01 – Адабиёти тоҷик мебошад.

Мудири кафедраи забони тоҷикӣ,
номзади илмҳои филология, дотсент — Каримов Аслам Аъзамҷонович

Нишона: 735700 Ҷмхурии Тоҷикистон,
ш. Хуҷанд, мкр.17, бинои 1. Донишгоҳи
давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон,
E-mail: *aslam73@list.ru*. Тел.: (+992) 770-61-31

28 августи соли 2021

ДДҲБСТ
имзои н.и.ф., дотсент
Каримов А.А.
тасдиқ менамоям
кардори шуъбаи кадрҳо
Нормагова М.А.